

КРИЗОВІ ЯВИЩА ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті приділено увагу кризовим явищам, виявленню змісту і глибинних причин кризи, її впливу на економічне і соціальне життя суспільства, пошуку можливих шляхів, рушійних сил виходу з неї. Розглянуто реструктуризацію кредиторської заборгованості як комплексу заходів, спрямованих на скорочення зобов'язань підприємства перед контрагентами, бюджетом, позабюджетними фондами. Сформовано авторське визначення поняття «кризи».

The article pays attention to the crisis, identifying the content and underlying causes of the crisis, its impact on economic and social life, finding possible ways and the driving force out of it. Restructuring of the accounts payable is considered as a set of measures directing on the reducing of the entrepreneurial liabilities before contracting, budget, extrabudgetary funds. The authorial determination of "crisis" is given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зважаючи на важкі загальноекономічні умови в нашій державі на теперішньому етапі розвитку, досить значна частина вітчизняних підприємств мають проблеми з платоспроможністю, деякі з них стоять на межі банкрутства, а значна кількість вже збанкрутувала. Тому, безперечно, зростає актуальність цієї теми, а саме дослідження передумов фінансової кризи підприємства.

Криза зайняла своє певне місце в житті суспільства. На думку автора, неможливо знайти хоча б одну систему в природі, яка б розвивалася без періодичних потрясінь. Отже, їй властива неминучість і різноманітність. Криза на даний момент продовжується і прискорюється.

У період розбалансованості економічної системи, жорсткої конкуренції, динамічності та постійної непередбачуваності змін у середовищі функціонування суб'єктів господарювання питання економічної стабільності підприємства є як ніколи актуальним. Стабільний стан і криза виступають постійними антагонізмами в розвитку будь-якої системи [1, с.230–245].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми дослідження криз вивчали такі вчені-економісти: Дж. М. Кейнс, М. Кондратьєв, К. Маркс, П. Самуельсон, М. Туган-Барановський, Р. Дж. Хоутрі, Й. Шумпетер, Ш. Геффернан, К. П. Кіндлебергер, Ф. С. Мишкін, Д. Д. Сакс, А. Шварц, Г. Бірман, Р. Брейлі, В. М. Іванов, В. В. Ковальов, В. М. Матвєєва, Р. В. Уотермен, Е. А. Уткін, Дж. Фіннерті, С. Шмідт, О. І. Барановський, В. Гаець, А. І. Ковальов, А. А. Чухно та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Фінансова криза – це дуже серйозна соціально-економічна проблема сучасності. Незважаючи на масштаби наукових розробок досі погляди економістів щодо визначення цього явища, його природи, причин і механізмів прояву різняться. У сучасних умовах ще не сформована єдина концепція розуміння та методологічного дослідження кризових явищ.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення кризових явищ як загрози економічній стабільності підприємств, а також прогнозування та контроль за негативними соціально-економічними наслідками криз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «криза» найтісніше пов'язане із поняттям «ризик», що впливає на методологію розробки будь-якого управлінського рішення. Ризик втрачає свій сенс, якщо з нього буде «відкинуто» чекання кризи, а як наслідок –

стануть несподіваними і від цього ще більш важкими не лише кризові ситуації, а й цілком звичайні помилки. Необхідно об'єктивно підходити до виявлення змісту і глибинних причин кризи, її впливу на економічне і соціальне життя суспільства, пошуку можливих шляхів, рушійних сил виходу з неї. Такий висновок свідчить, що необхідно шукати нові підходи щодо визначення факторів, які зумовлюють кризові ситуації, шляхів і методів їх передбачення і подолання, шукати нові підходи і методи управління підприємством в умовах кризи.

Поняття «криза» має багато рівнів і трактувань. Поняття «криза» походить від грецького слова «crisis», що означає «вирок, рішення по якому-небудь питанню, або в сумнівній ситуації». Також може означати «вихід, рішення конфлікту». Але сучасне значення слова найбільш часто застосування знаходить у Гіппократа й лікарів: і криза означає вирішальну фазу розвитку хвороби. У цьому змісті йдеться про «crisis» тоді, коли хвороба підсилює інтенсивність або переходить в іншу хворобу, або взагалі закінчується смертю.

На сучасному етапі в умовах фінансово-економічної кризи в Україні та в усьому світі підприємствам необхідна правильна та скоординована робота, яка повинна скерувати всі свої зусилля на виведення підприємства з цього стану. Однак у сучасній науково-економічній літературі існує велика кількість суперечливих поглядів щодо визначення сутності поняття «криза». При цьому управління і застосування антикризових заходів вимагає чіткого уявлення про економічний зміст та особливості виникнення кризового стану. Саме тому виникає необхідність уточнення поняття «криза».

Поняття «криза» (від грецького krisis – поворотний пункт, рішення) – це різкий крутий перелам, скрутне становище [2, с.713–714]. Незважаючи на це, у процесі розвитку наукових досліджень поняття «криза» набуло більш глибокого змістовного значення. Так, на сьогоднішній день існує велика кількість суджень різних науковців з приводу визначення поняття «криза».

Розглядаючи це питання, потрібно враховувати передусім, здавалося б, найпростіше: кризу не можна зрозуміти, користуючись методом точкового визначення. Криза – це певний перехідний стан економіки, розвитку суспільства загалом. Криза завжди протяжна у своєму часовому вимірі, криза – це фаза конкретного циклу, функцією якої є, з одного боку, виявлення і демонтаж старого, віджилого, недієздатного, а з іншого – створення передумов утвердженню нового, надання шансу і перспективному сильнішому. Криза реалізує себе як необхідна ланка економічного оновлення, інструмент формування нової, вищої (порівняно з попереднім розвитком) системи структурних зв'язків, одна з найважливіших умов самовдосконалення суспільного (економічного) процесу. У табл. 1 наведено різні визначення цього поняття.

Таблиця 1

Основні підходи до визначення поняття «криза»

Автор	Визначення поняття «криза»
Л. Бартон [3, с.2]	Це широкомасштабна, непередбачена подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди усій організації: працівникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації.
К. Херман [4, 72–73]	Це несподівана і непередбачувана ситуація, яка загрожує пріоритетними цілями організації при обмеженому часі для прийняття рішень.
А.М. Єсакова [5, с.37–40]	«...будь-яке відхилення від стану рівноваги, будь-яке обурення зовнішнього і внутрішнього середовища фірми».
А. І. Ковальов [6, с.53]	Кризи – це не лише руйнівні зміни, їх наслідки призводять і до якісних змін соціально-економічної системи.
На думку автора	Криза – це негативне явище, яке зумовлено впливом зовнішніх або внутрішніх чинників, що призводять до відхилення від рівноважного стану, яке досягло крайньої точки рівноважної зони.

Криза є руйнівною силою, яка призводить до переходу соціально-економічної системи в інший, новий стан. Чимало авторів, що аналізують проблему криз, наголошують, що всі кризові ситуації мають схожі характеристики. Вони проявляються у виникненні проблем великої важливості або наявності небезпеки серйозних наслідків для бізнесу, різкому зростанні ризику для організації, швидкому і непередбачуваному розвитку ситуації, хаотичному характері подій та потребі в застосуванні нестандартних методів менеджменту. Крім того, всі фінансові кризи на підприємстві характеризують такими параметрами, як джерела виникнення, види криз та стадії їх розвитку, ідентифікація яких дає змогу влучно діагностувати фінансову неспроможність підприємства і надійно обрати найефективнішу комбінацію санаційних заходів.

Останнім часом поширена думка, що підприємство не може розпізнати явища, які швидко розвиваються, до того часу, поки вони не стануть масовими. Тільки тоді, коли зміни в зовнішньому середовищі загрожують існуванню підприємства і воно знаходиться в скрутному становищі, це починає сприйматися як ознака того, що підприємство справді потрапило в кризові умови. Огляд економічної періодики та аналіз реальної економічної ситуації на Україні та за кордоном показують, що кризові ситуації частішають, а їх наслідки набувають все більших масштабів.

З поняттям кризи асоціюються такі близькі їй за змістом поняття: катастрофа, конфлікт, стихійне лихо, а також нестабільна, надзвичайна чи екстремальна ситуація. Проте загальне, що їх об'єднує, це – несподіваність, раптовість, високий рівень загрози життєво важливим інтересам підприємства і нестача часу для прийняття відповідних заходів.

Доцільно було б виділити, на думку автора, такі моменти, які підсилюють кризову ситуацію: дефіцит часу для осіб, що приймають рішення з метою забезпечення стабільності на підприємстві; існування небезпеки, яка загрожує найбільш важливим цілям організації.

У ринкових умовах функціонування, швидких темпах технічного розвитку, насиченості ринків, нестабільності політичної ситуації, кризи в діяльності підприємств стають постійними та неминучими явищами.

У статті Н. О. Шпака [7, с.248–253] підкреслюється, що економічну стабільність підприємства доцільно розглядати як здатність його в нестабільних умовах середовища ефективно здійснювати виробничо-господарську діяльність, формувати якісний стратегічний потенціал, підтримувати заданий рівень конкурентоспроможності та результативності у довгостроковій перспективі з економічною вигодою та фінансовою незалежністю для підприємства. У широкому розумінні, це надійність всієї системи, спроможність навіть у разі зміни внутрішніх та зовнішніх умов ефективно адаптуватися, підтримувати існуючий рівень основних параметрів і забезпечувати постійний розвиток. Інакше кажучи, це своєрідний «імунітет» підприємства від різного роду криз та невизначеностей.

Узагальнення літературних джерел та власні дослідження дають підстави стверджувати, що наслідки фінансових криз та кризових явищ для підприємства доцільно розподілити на: фінансово-економічні, адміністративно-організаційні, виробничо-технологічні, ресурсні, ринкові та соціально-психологічні, які представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика наслідків кризи для підприємства

№	Наслідки	Зміст та характеристика наслідків
1	2	3
1	Фінансово-економічні	– зниження показників ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, майнового стану та рентабельності; – зменшення інвестиційного потенціалу; – загроза ліквідації; незбалансованість інших фінансово-економічних показників діяльності підприємства тощо.
2	Адміністративно-організаційні	– централізація чи децентралізація управління; – зміна організаційної структури підприємства; – вимушене посилення контролю; – зниження ефективності апарату управління;

1	2	3
		<ul style="list-style-type: none"> – вимушені корективи в стратегічному плануванні; – необхідність приймати нестандартні управлінські рішення тощо.
3	Виробничо-технологічні	<ul style="list-style-type: none"> – збої у виробничому циклі; – вимушеність оперативних нововведень та технічного оновлення; – необхідність переорієнтації на іншу технологію виробництва (наприклад, з великосерійного виробництва на малосерійне); – збільшення обсягів браку виготовленої продукції тощо.
4	Ресурсні	<ul style="list-style-type: none"> – збої в процесах постачання, сировинно-матеріальному забезпеченні; – зміни у комунікаційних процесах; – плинність кадрів тощо.
5	Ринкові	<ul style="list-style-type: none"> – збої в процесах «постачання – збут»; – зменшення ринкової частки та зміна кон'юнктури ринку; – послаблення рівня конкурентоспроможності; – зміни у рекламно-маркетинговій політиці; – зменшення кількості закордонних контрагентів тощо.
6	Соціально-психологічні	<ul style="list-style-type: none"> – зміни у політиці мотивування працівників; – «пригнічення» або навпаки – активізація соціальної відповідальності; – нестабільність соціально-психологічного клімату тощо.

Автор вважає за потрібне розуміти, що кризи мають потенціал не лише відділяти минуле організації від її майбутнього, заміщувати безпеку небезпекою, відмежовувати ефективних керівників від неефективних, але й водночас замінювати рутину творчістю та переорієнтовувати підприємство від лінії діяльності «бізнес – як зазвичай» до вагомих змін. Саме тому недоцільно розглядати кризу підприємства винятково з негативного погляду її руйнівного характеру, оскільки це можливості здобуття досвіду, мобілізації зусиль щодо впровадження змін, виявлення того, що в нормальній ситуації є завуальованим, раціоналізації використання ресурсів, підвищення ефективності нових ідей, професійної ініціативи, нестандартних рішень.

Висновки і перспективи подальших розробок. Узагальнюючи все вищенаведене щодо виникнення і поглиблення кризи, можна зробити висновок, наскільки руйнівним, непередбачуваним та складним може бути її вплив не лише на суб'єкт господарювання, а й на економіку загалом.

Отже, підприємствам з метою забезпечення власної економічної стабільності, як запоруки подальшого успішного функціонування, доцільно приділяти достатньо уваги прогнозуванню можливих загроз, діагностиці криз і кризових явищ та застосуванню системи раннього попереджування та реагування. Усі ці заходи можна назвати «стабілізаційною програмою» спрямованою на відновлення платоспроможності підприємства. Якщо стратегічні дії в такі важкі часи, як криза будуть правильно коригуватися, то кожного з нас чекає позитивний результат. Якщо на підприємстві помічається формування стійкої тенденції руху поточних витрат у бік збільшення, а норми прибутку і обсягу – у бік зменшення, така ситуація говорить про зародження кризи та її зовнішній прояв. Відомо, що коли кризу не припинити, відбудеться її подальше поглиблення, яке буде характеризуватись значним погіршенням усіх показників стану підприємства, а це призведе, в свою чергу, до поступової втрати власного капіталу і виникнення дефіциту фінансових ресурсів для розрахунку за зобов'язаннями. Продовжити життєдіяльність підприємства, забезпечити його відродження на тому самому чи вищому рівні організації та ефективності можливо лише завдяки подоланню кризи. Сам процес її подолання буде складним. Але складно – не означає неможливо. Від прийнятних у цей момент рішень і виконуваних дій залежить, чи виживе підприємство й з якими результатами воно вийде з економічного безладдя. Багато підприємств вирішують це питання спробою просто перечекати кризу, відкладаючи плани з розвитку і виправдовуючи бездіяльність несприятливими умовами, а це як наслідок – прямий шлях до банкрутства. На думку автора, маючи за мету вжиття антикризових заходів, потрібно визначити глибину економічної кризи,

тобто фінансовий стан: рівень неплатоспроможності та рівень кредиторської заборгованості. Якщо дослідити причини погіршення фінансового стану підприємства, то підвищення кредиторської заборгованості займає вагомe місце серед чинників негативного впливу на стан підприємства. Для того щоб провести процес оздоровлення фінансового стану підприємства необхідно розробити конкретну програму щодо виходу з економічної кризи. Програма повинна полягати в глибокому аналізі фінансово-економічного стану підприємства, і на основі проведеного аналізу необхідно вжити ефективні заходи як оперативного, так і стратегічного спрямування. Така програма повинна розроблятися для кожного підприємства, виходячи зі специфіки його діяльності. Кризові ситуації в діяльності підприємств не виникають раптово, вони мають на це свої причини, які приховані в самому ринковому господарстві, викликані постійною зміною ринкових орієнтацій споживачів, необхідністю постійного коригування основних елементів підприємства тощо. Також, суттєвим фактором є несприятливий вплив зовнішнього оточення. Існує думка, що одним із основних інструментів, що застосовуються у компаніях в кризових умовах є нормування всіх статей затрат і жорсткий контроль за виконанням встановлених нормативів. Але це не єдині важелі, які допоможуть привести фінансовий стан підприємства до норми та вивести його із фінансової кризи. На думку автора, з цією проблемою допоможе впоратися реструктуризація кредиторської заборгованості. Це – комплекс заходів, спрямованих на скорочення зобов'язань підприємства перед контрагентами, бюджетом, позабюджетними фондами.

На сьогоднішній день міжнародна практика та досвід проведення реструктуризації в Україні свідчать про те, що реструктуризація – це одне з найскладніших та важливіших управлінських завдань в антикризовому управлінні підприємством. Цей процес має враховувати безліч обмежень і специфіку того підприємства, у якому він проводиться. А проводити його потрібно маючи чіткі цілі, концепцію реструктуризації, розуміння кожного з його етапів і методів, за допомогою яких необхідно діяти. Підприємство зможе досягти стабілізації фінансового положення на деякий час, запровадивши процес реструктуризації. Для позитивного результату цього процесу повинна відбутись зміна графіка платежів по кредитах, збільшення терміну реалізації кредитних зобов'язань, зміна розмірів відсотків, звільнення від сплати пені, штрафів тощо. Використання цих положень дасть змогу нормалізувати діяльність підприємства.

Підсумовуючи все вищесказане, можна дійти висновку, що лише завдяки узгодженим управлінським рішенням та антикризовим заходам, підприємство зможе скоротити і оптимізувати свої витрати, зменшити кредиторську заборгованість, привести до норми платоспроможність, і загалом, зменшити вплив кризи на фінансовий стан підприємства.

Список використаної літератури

1. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: [навч. посіб.] / В. О. Василенко. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 504 с.
2. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров [в 2-х т., т. 1] / – Москва: Сов. энциклопедия, 1991. – 863 с.
3. Barton L. Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos. Cincinnati / L. Barton. – Ohio: South-Western, 1993. – 230 p.
4. Forgue V. Nouvelles approches de la gestion des crises / V. Forgue // Rev française de gestion. Paris. – 1996. – № 108. – P. 72–73.
5. Есакова А. М. Место антикризисного управления в общей стратегии фирмы: сб. мат. всерос. научно-практ. конф. [«Проблемы и опыт антикризисного управления»] / А. М. Есакова. – Пенза, 2001. – С 37–40.
6. Проблеми кон'юнктурних досліджень ринків товарів та послуг в Україні: [монографія] / під наук. кер. д. е. н., проф. А. І. Ковальова. – Одеса, 2010. – 266 с.
7. Шпак Н. О. Економічна стабільність підприємства: сутність та її складові: зб. наук.-техн. праць // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України / Н. О. Шпак, М. І. Романишин – Львів, РВВ НЛТУ України– 2009. – Вип. 19.10. – С. 248–253.

Прийнято до друку 19.03.2012